

Med a mlieko. O dôstojnosti latinského jazyka (Druhá časť)

Lucia Laudoni

5. októbra 2021 ✝ Kultúra

pokračovanie I. časti

Takmer každá ruža je *spinifera*. Nositeľka trňov. Keď po ruži siahneme príliš prudko a *sine timore*, bez bázne, dlane nám zakrvácajú od zubov menom trne.

Funkcia trňov na kráľovnej kvetov je primárne ochranná. V prípade latinského jazyka je týmto ochranným trňom gramatický *ordo*.

Popichať sa na trňoch je boľavou odmenou tomu, kto nedokáže kvet správne uchopiť. Farba či usporiadanie lupeňov hodné architekta by v konečnom dôsledku neexistovali bez trnistej stonky, ktorá sa pri prudkom a neuváženom dotyku stretáva priamo s ľudskou krvou.

Latinčina sa nepodobá len ruži. Podobá sa tiež lesu podpier na gotických chrámoch. Odstrániť jeden z oporných pilierov prináša riziko narušenia statiky celej stavby. Nedodržať architektonickú presnosť *consecutio temporum* znamená zasiahnuť do vnútornej štruktúry chrámu, zaútočiť priamo na klenbu. Rimania boli vynikajúcimi architektmi a stabilitu vlastnú ich akvaduktom či viaduktom prirodzene prenášali do verbálnej podoby, vytvárajúc tak gramatický zlatý rez.

Človek dnešnej doby zvyknutý upierať sakralitu všetkému vôkol seba, strháva *velum sanctitatis* aj z latinskej jazykovej tváre, pripravený zatlieskať vlastnému vedeckému purizmu. Nezdíelam Nietzscheho antikresťanské filozofické *cubiculum*, no Nemcovo *admonitio*, totiž varovanie, že živé srdce antiky jedného dňa roztrhajú sami klasickí filológovia, stojí za pozornosť.

Nebuďme prosektormi, patológmi zhromaždenými okolo pitevného stola ako vôkol bizarného oltára. Budme si vedomí pravdy, že ľudské slovo, zvlášť klasické slovo, je bunka, ktorá nás všetkých prežije.

Spí, a predsa bdie.

Zdroj: pixabay.com

Humanistický učenec a kňaz Lorenzo Valla, v latinskej podobe Laurentius, v traktáte *Elegantiae linguae Latinae* vylieva na čitateľa potoky vonného oleja. Valla odkazuje, že politickú košeľu rímskeho Impéria rôzne národy (*gentes nationesque*) odhodili ako nevďačné bremeno (*ingratum onus*), ale utiekali sa pod dáždňik latinského slova, akoby bolo malým „bohóm“ z nebies. *Deus ex machina* stvorený pomáhať dejinám, aby dosiahli požehnaný kulminačný bod, ktorým je dokonalá oslava Stvoriteľa. „*Quasi deum quendam e coelo demissum.*“ Sú slová filozofa v kňazskej kazule exageráciou alebo dokonca modloslužbou? Idolatriou jazyka, ktorej sa o pár storočí neskôr a v úplne odlišných historicko-geografických podmienkach latentne oddávali ruskí imjaslavci?

Pamätajme si, že Boh prebýva v slove ako dieťa v kolíske. Kolíska a dieťa predsa nie sú jedno. Slová bez Boha sú len prázdne kolisky...

Lorenzo Valla bol (nie vždy poslušným) synom rímskeho kresťanstva, no bol aj mužom prísnej textovej kritiky. V súlade s predstavami starovekých gramatikov neprestrihol pupočnú šnúru medzi substantívami *deus* (boh aj Boh) a *dies* (deň). Popretia tejto etymológie sme boli svedkami až v 20. storočí. Indoeurópske božstvo *Diespiter* (pohanský boh denného svetla) mohlo dať meno gréckemu Diovi a zrejme s ním jazykovo súvisí aj latinské spojenie *Deus pater*. V latinskom mene Boha (*Deus*) každopádne zostal odkaz na jas večného dňa (*dies*). Pravý Boh je mystickým Dňom, ktorý nás vyslobodzuje z väzenia noci, z tmy hriechu.

Keď Lorenzo Valla píše *de sermone Romano*, že je akýmsi „bohóm“, má na zreteli starolatinský obsah substantíva *deus*, ktorým je životodarné denné svetlo (*dies*) a bohatstvo (*divitiae*). Valla používa túto rétorickú kľučku, aby podčiarkol fakt, že latinská vzdelanosť bola božským svetlom pre mladé európske národy, ktoré formovali svoju identitu zavlažované latinským dažďom: „*Apud peregrinos, apud barbaros, apud hostes, sancte ac religiose per tot saecula custoditur.*“

Talianky *peritus* ďalej nazýva latinský jazyk „sviatosťou“: „*Magnum igitur Latini sermonis sacramentum est.*“ Predtým, než Lorenza Vallu opäť nespravodlivo obviníme z divinizácie latinčiny, položme si otázku, aké pozadie sa za termínom *sacramentum* vlastne skrýva. Naša kresťanská viera aplikuje antický pojem *sacramentum* na systém siedmich sviatostí, ktoré ako nebeská sedemramenná *menora* ožarujú chrám nášho bytia.

Byzantský Východ sa prikláňa k termínu *mysterium*, v slovanskej transliterácii *tajina*, tajomstvo. *Sacramentum* v starom Ríme predstavovalo vojenskú prísahu rektifikovanú sakrálnym, presnejšie expiačným (*expiatio* značí očistenie, zmierenie) aktom. Prísahník bol povinný zasvätiť sa bohóm. Až natoľko religiózni boli antickí ľudia zvolávajúci pomoc *ex altitudine* na každé verejne vyriešené slovo. Sväté Písmo zakazuje prisahať práve z dôvodu tejto sakrality, ergo kvôli spojeniu verejnej prísahy s pohanským panteónom.

Sacramentum v rímskom práve označovalo tiež finančný obnos, ktorý sporiace sa strany uložili do nejakej (vtedy ešte pohanskej) svätyne ako zábezpeku súdneho sporu a zároveň spoločnú obeť pre spravodlivosť. Vnútrotným rozmerom *sacramenta* bola vernosť.

Cirkevní otcovia integrovali archaické *sacramentum* do nášho kresťanského slovníka, aby zdôraznili, že kresťanská sviatosť je prísahou vernosti zo strany samého Boha nepatrnému, nestálemu a slabému človeku (Boh však nikdy nie je ten, kto – na rozdiel od človeka – svoju prísahu poruší) a materiálnym dôkazom svätej

Božej Spravodlivosti, ktorú túžobne hľadali už pohanskí rímski právnici.

Kríž – Božia kotva, ktorá zachránila topiacu sa klasickú kultúru.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Vallovo spojenie *sacramentum Latini sermonis* nie je šťastné prvoplánovo prekladať slovenským tvarom „sviatosť“, aby nedošlo ku konfúzii s kresťanskými sviatosťami (termín „sviatosť“ preto kladieme v súvislosti s latinským jazykom do úvodzoviek). Laurentiovmu mysleniu sa oveľa viac priblížime prekladom posvätná prísaha, ktorý korešponduje s antickým (predkresťanským) chápaním termínu *sacramentum*. V akom zmysle je latinčina v očiach Lorenza Vallu prísahou? Čo nám chce autor povedať?

Sacramentum je most medzi dvoma brehmi: jedným je posvätno (*sacrum, sacralitas*), druhým brehom je *mens* (myseľ). Latinský jazyk má podľa Vallu schopnosť premosť ľudskú myseľ s realitou posvätna. Urobiť myseľ lepšie prístupnú duchovným hodnotám a zmäkčiť ju podobne, ako ustavičný príliv vody obrusuje okruhlíky v potoku.

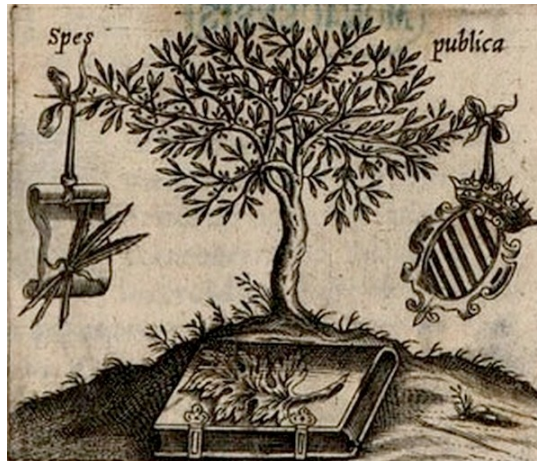
Latinský proces zjemňovania (*erudire*) mysle (*rudis* značí tvrdý, drsný, nekultivovaný) je vydláždený vernosťou vojaka. A vernosť má byť vyživovaná miazgou modlitby. Kombináciu priam vojenskej disciplíny (učenie sa, proces osvojovania si gramatických pravidiel) s „autosakralizáciou“ (sebaposväcovanie vďaka múdrosti a sile kresťanských latinských modlitieb) Laurentius Valla nedokáže nazvať inak, než *sacramentum*. Prísahou slúžiť Kristovi nielen v latinčine, ale aj latinčinou *per se*, ňou samou.

Latina lingua v tomto chápaní nie je akýmsi (od koreňa reality odrezaným) výhonkom liturgického jazyka, je to cesta, na ktorej si človek obdarený rímskym duchom a Boh vzájomne kráčajú v ústrety.

Osvetľujeme latinskú výrečnosť baterkou vedy a zabúdame na to, že baterka poézie nám nezriedka pomôže viac. V poetickom nadšení môžeme zvolať, že latinčina je svätým kráľovským rúchom Krista ušitým nie z látok, ale zo slov. To nevylučuje existenciu iných Kristových rúch. Spasiteľ má toľko šiat, koľko je jazykov sveta. Ale nie sú šaty ako šaty! Jedny sú bohato zdobené a druhé striedme, ďalšie sú staré, iné nové, jedny sú vyšívané striebrom, druhé však zlatom, a najkrajšie sú tie, do ktorých vsiakla sama Spasiteľova krv.

Lorenzo Valla sa oddáva podobným básnickým krasorečneniam, keď latinčinu nazýva *omni nectare suaviorem, omni serico splendidiorem, omni auro gemmaque pretiosiore*. Sladšou nad každý nektár, krásnejšou, než čínsky hodváb (*sericum*) a cennejšou nad všetko zlato a drahokamy. Valla si cení latinský jazyk viac, než najdrahšie komodity svojej doby. Je to rečnícka pirueta alebo vyznanie?

Farby pomáhajú maliarovi kolorovať svet fantázie. Latinský jazyk kreuje tieto farby priamo slovami. Koľko je na svete jazykov, minulých aj súčasných, ktoré majú kapacitu maľovať obraz morfémiami?

Latinčina ako Strom slova (*Arbor verbi*) v mníchovskom vydaní Inchoferovej monografie
Historia sacrae Latinitatis.

Zdroj: books.google.sk

Ilustrujme výrazovú farbu antického rímskeho jazyka na pravdepodobne najdlhšom latinskom podstatnom mene *subductisupercilicarptor*. Toto slovo patrí notorickému kverulantovi, ktorý ustavične zdvíha zdola nahor (*subducere*) obočie (*supercilium*). V slovenčine by sme povedali, že vraští čelo a neusmeje sa, ako je rok dlhý. Aj pre takto zamračeného „mrzúňa“ má latinčina svoj *terminus technicus*.

Na myšlienkové bohatstvo Laurentia Vallu voľne nadväzuje jezuita 17. storočia Melchior Inchofer. Stredoeurópskeho čitateľa bude zaujímať, že sa narodil na uhorskom území, hoci väčšinu pracovného života prežil pod talianskym slnkom. Inchofer pochádzal z uhorskej protestantskej rodiny. Pod vplyvom výchovy na jezuitských kolégiách konvertoval na katolicizmus a k pápežskému stolcu duchovne priviedol aj svojho otca.

Odborná verejnosť pozná Inchofera z procesu s Galileom Galileim, v ktorom zastával opozitné stanoviská voči názorom slávneho astronóma. Ako historik zhromaždil veľké množstvo prameňov k dejinám Cirkvi v Uhorsku (*Annales ecclesiastici regni Hungariae*). Tlačou vyšiel iba prvý zväzok, druhý existuje v rukopise. Inchoferova literárna činnosť sa nie všade stretla s pochopením a jeho vzťah k cirkevným cenzorom poznačilo napätie.

Dielo *Historia sacrae Latinitatis*, ktoré vyšlo v roku 1635 v talianskej Messine a o tri roky neskôr sa dočkalo dotlače v Mníchove, bolo v cirkevných kruhoch prijaté priaznivo. Kritický hlas pozdvihli najmä Nemci Gottfried Bernhardy a Conrad Bursian, ktorí časť autorových úvah zmietli zo stola.

Inchofer v šiestich knihách (*libri*, v súčasnej terminológii kapitoly) sprevádza čitateľa záhradou latinskej literatúry a pokúša sa o dejinnú periodizáciu fenoménu *ars dicendi*. Alfou a omegou je pre Inchofera Cicerónova norma. Hľadá harmóniu medzi myšlienkou a slovom a pokúša sa popísať mechanizmy, ktoré spájajú neviditeľnú iskrú božskej inšpirácie s pravidlami posvätnéj latinskej rétoriky a jej ducha (*Sancta Latinitas*). Jeho štítom je lombardský svätec v kardinálskom klobúku Karol Boromejský, ktorého koncepcia *sacrae eloquentiae* bola namierená proti protestantským požiadavkám na import jazyka ulice do liturgie.

Komusi som prezradila, že rozdiel medzi latinčinou a vernakulárnymi jazykmi moderného sveta rovná sa rozdielu medzi farebnou a čiernobiou fotografiou. Oba typy fotografie majú svoje čaro a atmosféru, latinský svet však potrebuje zostať farebný.

Nihil sine industria, nič bez pracovitosti. Alegorická postava z pražského vydania diela Melchiora Inchofera *Historia sacrae Latinitatis*.

Zdroj: books.google.sk

Nie každý krok vpred musí byť krokom ku hviezdám, najmä nie vtedy, ak kdesi pred nami číha dobre zamaskovaná priepasť. Urobme bezpečný krok vzad a nepohlť nás čierňava hlbokkej priepasti.

Melchior Inchofer sa obával vývoja vedúceho k dominancii moderných jazykov v neprospech latinčiny (nielen) v sakrálnom priestore, a preto bil na poplach. Ani tí najväčší filologickí skeptici 17. storočia si však nedokázali predstaviť, že latinčina sa niekedy môže ocitnúť v smetnom koši celospoločenského záujmu a Inchofera nebrali vážne.

Ďalším odvážnym počinom tohto autora bol pokus o syntézu filológie s teológiou. Sofoniášovo biblické proroctvo o vyvolených čistých perách (*labium electum*), ktoré Pán udelí národom (*populis*), aby všetci vzývali Hospodinovo meno (*ut vocent omnes in nomine Domini*) Inchofer vzťahuje na latinský jazyk. Pôvodom uhorský jezuita hlása, že *sermo Latinus* je exkluzívnym jazykom nebeského dvora a Božou korekciou babylonského zmätenia jazykov, ktoré v liturgii, kde spievame Bohu *una voce menteque*, už nemá miesto.

Pokiaľ sa nám zdá, že Inchofer bol fanatický latinista bez úcty k iným tradíciám, zdanie klame. Bol veľkým podporovateľom Athanasia Kirchera a jeho výskumov koptského jazyka a ku koncu života plánoval študovať grécke synaxáre v milánskej Ambroziánskej knižnici.

Inchoferove radikálne, niekedy až hyperbolizované názory v skutočnosti nepatria do vedeckého diela, pretože priestor odbornej štúdie svojím spôsobom presahujú. Melchiorova apoteóza je volaním proroka poznačeného *signo Latinitatis*, ktorý jednoducho nemôže hádzať perly sviniam.

Krupobitie kritiky čakalo uhorského jezuitu za jeho teóriu, že Pán Ježiš hovoril po latinsky s Pilátom a rímskymi dôstojníkmi, či vtedy, keď vstúpil do domu Rimana Cornelia. Diskusiu o Ježišovom ovládaní latinčiny v 20. rokoch 20. storočia opäť otvoril luteránsky biblista Gustaf Dalman. Sme kresťania a nedostatok prameňov očiam viery neublíži. Pán Ježiš nebol niekým, kto sa v pote tváre musí učiť cudzie jazyky. Ježiš je *Dominus et Deus*, Bohočlovek a Zdroj každého poznania vrátane tajomstiev všetkých

jazykov sveta.

Najkrajšími nositeľmi duchovného náboja latinčiny sú svätci. *Vitae* stredovekých svätíc sú plné zaujímavých svedectiev o nadprirodzenom poznaní nuáns latinského jazyka aj bez predchádzajúceho formálneho štúdia (xenoglosia). Viaceré stredoveké rehoľníčky-prekladateľky podľa dostupných prameňov získali dar latinského jazyka priamo od Svätého Ducha. Pri tejto zastávke dejín svätosti sa vlak našich úvah zastaví nabudúce.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/med-a-mlieko-o-dostojnosti-latinskeho-jazyka-druha-cast/>